

pontos munkáját. Az Országos Széchényi Könyvtár és a Partium Kiadó példamutató együttműködése egy szép formátumú hasonmással állított emléket Nagyvárad 1660. évi veszedelméről. Nyilvánvalóan „egy rossz veszendő dög lóért” fizetett összegnél komolyabb pénzt rakott össze Boka László (OSZK) és Horváth István, illetve Lakatos Attila (Partium) a cél érdekében, de a könyv végére érve a recenzens megerősítheti azt, amit már a könyv kézbevételekor is sejtett: megérte.

FARKAS GÁBOR FARKAS

Csáki Árpád: Pálos misszió Háromszéken a 18. században, Az illyefalvi rendház és könyvei, Sepsiszentgyörgy, 2013. Székely Nemzeti Múzeum (Székelyföldi könyvgyűjtemények, 1).

Öröndetes fejlemény, hogy a 18. századi erdélyi könyves műveltség újabb, eddig még feltáratlan részletét ismerhetjük meg Csáki Árpád most nyomtatásban megjelent tanulmányából. Kötetében a reformáció elterjedésének következményeként az Erdélyben visszaszoruló katolikus felekezetek közül a középkori, magyar alapítású pálos rend 18. századi háromszéki missziójának újraindulását, valamint nyolc évtizedes tevékenységét ismerteti, valamint részletesen bemutatja az illyefalvi rendház egykori könyvgyűjteményének történetét. Végezetül tételes leírást ad e könyvtár maradványának a napjainkban is a plébánián megőrzött köteteiről.

A tanulmánykötet tematikailag két önálló részre tagolódik. Az elsőben a magyarországi pálosok székelyföldi missziójának nyolc évtizedes történetét követhetjük nyomon az újrateremtéstől a rend magyarországi felszámolásáig. E részt zárja le a tanulmánykötet megírását lehetővé tevő szakirodalom felsorolása, valamint a vonatkozó „Melléklet”, amely a Batthyaneum kéziratgyűjteményében található. Az 1743. július 13-án lejegyzett dokumentum az illyefalvi rendház külső és belső fundusainak összeírását tartalmazza.

A pálosok megszakadt erdélyi jelenlétének újraindítására már a 17. század utolsó harmadában kísérlet történt. Domonkos Kázmér erdélyi apostoli vikáriusnak a Hitterjesztési Szent Kongregációhoz írt 1677. évi jelentése két magyarországi

rendtartományból érkező pálos atya székelyföldi tevékenységéről tudósított. Egyikük, Berzeviczi Lajos, a csíksomlyói plébánia vezetését látta el, és a templom javítását is elvégezte. Támogatói Apor István csiki főkirálybíró és Erdély későbbi alkancellárjának, Kálnoki Sámuelnek az édesanyja, Kálnoki Istvánné, Béli Anna voltak. Néhány évvel később Berzeviczinek a ferencesek nyomására az ugyancsak paphiánnyal küszködő Háromszékre kellett költöznie. Ott jó kapcsolatot épített ki Nagy Mózzsal, aki 1683-ban a római Hitterjesztési Szent Kongregációtól Berzeviczi Lajos és a vele érkező, az egyedülként fennmaradt baróti plébánia vezetését ellátó Egri György számára székelyföldi működésük engedélyezését kérte. Ügyüket támogatta Apor Lázár és öccse, István is. A század végén újabb pálos atyák érkeztek Erdélybe.

A 17. század végén az önálló erdélyi fejedelemség megszűnését követően vált csak lehetővé a katolikus egyházszervezet újjáélesztése. A pálosok székelyföldi misszióját a tövisi perjelség irányította, amely alá tartoztak az illyefalvi és a tordai rendházak.

A pálos rend Illyefalván 1701-ben alapította meg szerény rendházát, amelyben jelentős szerepe volt Nagy Mózes apostoli misszionárius, minorita ferences szerzetesnek, valamint a háromszéki katolikus főnemesi családok – Apor, Kálnoki, Bialis – anyagi támogatásának.

A pálos rend középkori működésének felújítása, újbóli, hivatalos behívásuk összefüggésben volt az erdélyi katolikus egyházi intézményrendszer ismételt kiépítésével, az egykoron működött plébánia- és az iskolai hálózat visszaállításával. Az oktatás területén egyre nagyobb szerepet vállaló pálos szerzetesek Illyefalván, a rend legkeletibb pontján a plébánia vezetését 1701 májusában vették át. Megszervezték az alsóháromszéki missziót. Sőt a korabeli forrás szerint szerepet szántak nekik a román fejedelemségek felé irányuló esetleges missziókban is. Háromszéken a lelkipásztori munka végzésére és az iskola működtetésére kaptak megbízást. Általában két személy élt a rendházban. Egyikük a plébánia és a rendház adminisztrátoraként működött, míg a másik rendtárs a vidéket járva prédikátorként működött. Legtöbbször Pápáról, az egyik legjelentősebb magyarországi pálos központból érkeztek a székelyföldi misszió feladatának ellátására, majd

pár esztendő múltán visszatértek magyarországi kolostoraikba.

Az 1730-as évek végére P. Marton Hilarion működésének köszönhetően az illyefalvi pálos rendház gazdaságilag is megerősödött, komoly birtokrésszel rendelkeztek, és a rend támogatóinak köre is jelentősen megnőtt. Ugyanakkor a magyarországi pálosok földbirtokosként való magatartása miatt a törvényeikhez ragaszkodó székelyek között időnként súrlódásokra is sor került.

1754-ben az illyefalvi pálosok a rendház birtokán Boldogasszony tiszteletére új templomot emeltek. 1760-ban pedig legjelentősebb tettükként a sepsiszentgyörgyi plébániát szervezték újjá. 1762-től 1768-ig a pálosok látták el a székely határőrezredek, a Sepsiszentgyörgyön állomásozó huszárezred tábori kápláni tisztségét. Sikereiken felbuzdulva a távolabbi orbaiszéki katolikus közösségeket is látogatták.

Az 1770-es évek végére az újonnan alapított plébániák elvonták a pálosoktól az őket korábban támogató adományozókat és a híveket. 1786. február 6-án a magyarországi pálos rendet feloszlatták. A székelyföldi missziót ellátó utolsó atya, Burján Lőrinc püspöki engedéllyel helyben maradhatott, és mint világi pap az illyefalvi plébániában szolgált tovább. A megszünt rendház javait szorgalmasan értékesítették. A plébánia tulajdonában csak az általuk 1701-től vezetett anyakönyvek, a templomtorony számára 1775-ben öntött harang, valamint a nyolc évtized alatt összegyűjtött könyvtárak maradt meg.

A tanulmánykötet második önálló egysége az illyefalvi pálos rendház könyvgyűjteményének történetét tárgyalja, végén szakirodalmi összefoglalással. E rész „Melléklet”-eként a szerző az illyefalvi plébániai könyvtár 1823. évi összeírását (*Bibliotheca ad Parochiam pertinens cum Matriculis et Protocollis*) teszi közzé. A művek rövid címadata után megadja a példányszámot is. Ez után következik a plébánián a jelenleg is megtalálható egykori könyvtárból megmaradt köteteknek részletes leírását tartalmazó „Adattár”.

A pálos rend feloszlásakor a tövisi kolostorban őrzött könyvek száma 250-300-ra tehető. Ennél kisebb létszámú könyvgyűjteményekkel rendelkeztek a tordai és az illyefalvi rendházak. Utóbbi könyvtár nem került kincstári tulajdonba ezért

a mai napig a 17–18. századi könyvek a plébánián vannak elhelyezve.

E plébániai könyvtárat 1712-ben valószínűleg Bencsik Márton alapította, akinek missziós és könyvgyűjtő tevékenysége magas képzettségét bizonyítja. Az 1716. évi legkorábbi possessori bejegyzés tanúsága szerint az illyefalvi pálos atyák, a rendi szabályzatnak megfelelően nagy gondot fordítottak könyveikre. Az ugyancsak abban az esztendőben Bencsik által készített könyvjegyzék nem maradt fenn. Ugyanakkor a század második felétől megmaradt könyvjegyzékek azt bizonyítják, hogy a szerzetesek a plébánián gyűjtött könyvekről folyamatosan vezettek katalógust. Csáki Árpád az illyefalvi plébánián fennmaradt ötven kötet possessori bejegyzései alapján végigköveti az egykori könyvgyűjtemény létrejöttének, további gyarapodásának történetét. Végezetül az illyefalvi könyvtár anyagát összehasonlította a 18. századi erdélyi és partiumi pálos kolostorok ma is létező, illetve összeírásokból ismert állományaival. Megállapította, hogy az illyefalvi gyűjteményben található művek között döntően a missziós tevékenység során hasznosítható prédikációs, kegyességi, teológiai és aszketikus művek találhatók. A szerzők többsége a jezsuita irodalom képviselője volt, amelynek az a magyarázata, hogy a plébánia könyvtárában legnagyobb számban a nagyszombati jezsuita egyetemi nyomdában 1691–1762 között megjelentetett műveik találhatók. Ugyanakkor a kolozsvári jezsuita és a nagyváradi szemináriumi nyomda kiadványai csekély számban lelhetők fel. Feltűnően hiányoznak viszont az illyefalvi gyűjteményből a közelebbi, az 1676-tól folyamatosan működő csiksomlyói ferences kolostori nyomda kiadványai.

A sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum most indított könyv- és könyvtártörténeti sorozatának Csáki Árpád jóvoltából publikált első kötete igen fontos a régi magyarországi, közelebről a székelyföldi könyves múlt megismerése szempontjából. A 18. század egyház-, irodalom- és művelődéstörténetét kutató szakembereknek számos új adalékkal szolgál. A tanulmánykötet használatát angol és román nyelvű összefoglaló, személy- és helynévmutató, a nyomdászok, kiadók és nyomdahelyek mutatója, valamint possessormutató segíti.